

דתישכונע

פרשת בשלח, תש"פ, מספר 1355

"ותצנח בארץ" – מי צנחה?

יהורם לשם

חז"ל, המשך בפרשני ימי-הביניים ותקופת האחרונים ועד לחוקרי דורנו, פירשו אחרת: לא יעל היא שצנחה, אלא היתד היא זו שצנחה בארץ.

כך פירש יוסף בן-מתתיהו ב"קדמוניות היהודים":

והלה שתה יתר על המידה ונרדם. ובשעה שהיה ישן תקעה לו יעל במקבת מסמר-ברזל דרך הפה והלחי³ ונקבה את הקרקע והראתה אותו לאנשי ברק, שבאו זמן-מה אחר-כך, כשהוא מסומר לארץ.⁴

וכך פירש תרגום יונתן: ונעיצת בארעא. בימי הביניים פירש כך ר' ישעיה מטראני (איטליה, המאה ה-13): "הגיעה היתד עד הארץ, שנקבה שתי צדעיו, ונגעה יתד בארץ...". וכך גם פירשו רש"י, רלב"ג ורד"ק.⁵

בתקופת האחרונים פירש כך החכם שלמה בן אברהם בן שמואל מאורבינו (איטליה, המאה ה-16), שכתב בספרו "אוהל מועד":⁶ "ותצנח בארץ פירושו ענין נעיצה כדברי המתרגם ונעיצת בארעא, ורוצה לומר שהיתד עברה רקתו ונתקעה בארץ". וכך גם פירשו רבי דוד אלטשולר ובנו רבי יחיאל הלל (אשכנז, המאה ה-18) בפירושו "מצודת דוד", וכן המלבי"ם (רוסיה-אשכנז, המאה ה-19) בפירושו לנ"ך על אתר.

בדורנו פירש כך פרופ' יהודה אליצור: "ותצנח בארץ, היתד פלחה את רקותיו וננעצה באדמה".⁷ בדומה לו פירשו גם הפרשנים המודרניים, פרופ' א"ש הרטום (בפירושו לנ"ך

שבת שירה התברכה בפרשה מיוחדת וגם בהפטרה מרתקת ומרגשת, המספרת בגבורתם של ישראל ומרכזיותן של דבורה הנביאה ויעל אשת חבר הקיני, בהבאת הניצחון והתשועה מידי צר. אחד משיאייה של ההפטרה¹ מצוי בפסוק המתאר את מחיצת ראשו של סיסרא ע"י יעל:

וְתַקַּח יַעֲלֵ אֵשֶׁת חֶבֶר אֶת יְתֵד הָאֵהָל וְתַשֵּׁם אֶת הַמִּקְבֵּת בַּיָּדָה וְתָבֹא אֵלָיו בְּלֹאט וְתַתְּקֵעַ אֶת הַיְתֵד בְּרִקְתּוֹ וְתִצְנַח בְּאַרְץ וְהוּא נֶרְדָּם וַיַּעַף וַיָּמַת (שׁו' ד: כא).

עפ"י ההקשר אפשר היה להבין, שלאחר שיעל מחצה את ראשו של סיסרא היא צנחה לארץ, בגלל המאמץ הפיזי והנפשי שהיה כרוך במעשה שעשתה. וכך, לכאורה, הוא פשט הפסוק מבחינה תחבירית, שכן הוא כולל רצף של פעלים: "ותקח", "ותשם", "ותבוא", "ותתקע", שכולם מתייחסים ליעל, ולכן גם הנשוא החמישי ברצף: "ותצנח" אמור להתייחס אליה. אמנם קשה לצנוח "בארץ", בתוך הארץ, אבל הרד"ק כבר עמד על כך שבלשון המקרא לעיתים "למד" תחילית = "בית". בפירושו ליהושע ולמלכים מנה הרד"ק רשימה של מילים שבראשן "למד" (ל-X) במשמעות של "בית" (ב-X),² ולפי דרכו ניתן לומר שגם (ב-X) = (ל-X), ואם כן "ותצנח בארץ" משמעו 'ותצנח לארץ', כלומר שיעל צנחה ונפלה לארץ. בניגוד לפירוש האפשרי הזה מתברר, שכל הפרשנים לדורותיהם, החל מימי בית שני, דרך

* ד"ר יהורם לשם, מכון מיג"ל/מכללת תל-חי, קריית-שמונה.

1 לפי מנהג אשכנז. מנהג הספרדים והתימנים לקרוא רק את שירת דבורה.

2 על הפסוק "וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְהָלוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלֵה לְעֹלוֹת עֲלֵיהֶם לְצַבָּא" (יה' כב: יב), רד"ק מפרש: "כמו 'בצבא', וכן 'וישבבו אתו לארץ' (איוב ב: יג); 'לפניכם לחרב' (וי' כו: ז); 'הרגתי לפצע' (בר' ד: כ). מעניין שהרד"ק מצטט כאן את הספרים בסדר הפוך: איוב, ויקרא בראשית). על הפסוק "וַיִּקְּם אֶת הָעַמִּידִים לְאֵלֶם הַהִיכָל..." (מל"א ז: כא) רד"ק מפרש: "כמו 'באולם'; וכמוהו 'כי איש הרגתי לפצע' (בר' ד: כג), ואחרים זולתו (ההדגשה שלי "ל. כלומר מדובר ברשימה חלקית).

3 מעניין לציין שיוסף פירש כאן רקה=לחי ולא צדע. וכך גם פירש רס"ג בשיה"ש על "כפלח הרמון רקתך" (ד: ג): "רקתך-החלק העליון הבולט של הלחיים" (חומש "תורת חיים"). וראו עוד בפירושו של עמוס חכם בדעת מקרא שם.
4 ספר חמישי, ה, ד. מהדורת שליט, ירושלים 1991.
5 אין לי הסבר טוב לבחירתו של הרד"ק לפרש כאן כשאר המפרשים, למרות שלאור דבריו שהובאו לעיל יכול היה לפרש אחרת.
6 ראו דבריו על המילה "תקע". הספר "אוהל מועד" שימש לדברי מחברו כ"בית ועד למלין השווים בהוראה אחת ושפה מתחלפת".
7 דעת מקרא, מוסד הרב קוק, ירושלים 1976.

אחד עם ההבנה שהיתד שנעצה לבסוף בארץ, חלפה לפני-כן דרך הגולגולת של סיסרא – מצד לצד. מאחר שהשורש חל"ף מופיע פעמים רבות במקרא, לא נוכל במסגרת מצומצמת זו למצות את הדיון על משמעותו בכלל ועל פירושו המדויק בהפטרנו. מכל מקום אין פירושם מוכרח, וכבר עמדו פרשנים אחרים על משמעותות נוספות לחל"ף.¹³

כשלא מצאתי בין הפרשנים מי שפירש כמוני, פניתי לארבעה מחכמי דורנו, מומחים לתנ"ך מחד וגם במדע הלשון מאידך, והצעתי לפניהם את פירושי. שניים מהם שללו את פירושי מכול וכול, אך שניים אחרים שמחו עליו מאוד ואמרו לי שזהו אכן פשוטו של מקרא. לשאלתי, כיצד ייתכן שפרשני העבר, ביניהם מלומדים ומופלגים בחכמת הלשון, לא פירשו כך, השיב לי אחד מן השניים האחרונים: "מקום הניחו לך מן השמים להתגדר בו". לאחר מספר שנים ועוד חיפושים, התברר לי (לצערי) שלא זכיתי לחדש, וכבר קדמני אחר – החוקר אשר ויזר¹⁴ שבפירושו לתנ"ך כתב את הדברים הבאים:

"וּתְצַנַח" – מפרשים: נתקעה היתד. ואולי על יעל נאמר, נפלה מתוך זניחה, אחר שתקעה את היתד ברקתו צנחה לארץ מתוך לאות של מאמץ ופחד. שהרי צנח מובנו נפל מתוך זניחה. ותצנח מעל החמור (שו' א:יד). ואילו רצה לספר שהיתד ננעצה בארץ, היה אומר ותתקע בארץ, כלשון הכתוב. לפי הסברנו יהיה בארץ כמו: לארץ.¹⁵

הנה כי-כן נראה שיש דרך נוספת לפרש מי צנחה בארץ. ואם אכן טרח הכתוב לציין כי יעל היא זו שצנחה לארץ, ייתכן כי ניתן ללמוד מכך משהו אודות אישיותה. וכשם שנפילת רבקה מעל הגמל העידה על צניעותה, וצניחת עכסה מעל החמור העידה על מעשיותה, צניחתה של יעל לארץ מעידה על אנושיותה.

13 כן לדוגמה על הפסוק "וְהֶאֱלִילִים כָּלִיל יְחַלֵּף" (יש' ב:יח) הסביר הרד"ק: "ופירוש יחלוף, יכרית, כלומר האל יכרית אותם כלם, וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר וחלפה רקתו". לדעתי, ייתכן להציע ש: חלפה = פלחה, בסיכול אותיות (כמו כבש = כשב, שמלה = שלמה, סחיש = שחיס, חרס = סרח, מלתעות = מתלעות ועוד).

14 אשר ויזר (1904 אוקראינה - 1982 ת"א) היה פרשן ובלשן וחוקר פורה, ממייסדי החברה לחקר המקרא. לימד תנ"ך בגימנסיה העברית הרצלית ובאוניברסיטת בר-אילן. פרסם ספרים ומאמרים רבים, ביניהם מפורסמים שלושת כרכי "פרושי התורה לרבינו אברהם אבן עזרא" (מוסד הרב קוק, תשל"ו), חיבור שזיכה אותו בשנת תשל"ז בפרס הרב קוק לספרות תורנית מטעם עיריית תל אביב.

15 תנ"ך מפורש, ירושלים-תל אביב 1981.

ספר שופטים, תל אביב 1975) ושל. גרדון (בפירושו לתנ"ך, תל אביב תשכ"ו).

זאת ועוד, גם פרשנים שאינם בני ברית הבינו כך. לדוגמה, בתרגום King James Version (תרגום אנגלי/נוצרי חשוב משנת 1611) תורגם פסוקנו באופן הבא:⁸

Then Jael Heber's wife took a nail of the tent, and took an hammer in her hand, and went softly unto him, and smote the nail into his temples, and fastened it into the ground, for he was fast asleep and weary. So he died.

במקרא כולו, השורש צנ"ח מופיע במקום נוסף בלבד: בפרשת עכסה (שנכפלה), שלאחר הכאת קרית-ספר, הסיתה את בעלה הטרי עתניאל בן-קנז, לבקש מאביה, כלב בן-יפונה, גם "גלת מים. שם נאמר:

וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתָהּ לְשֹׂאֵל מֵאֵת אֲבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתְּצַנַח מֵעַל הַחֲמֹר וַיֹּאמֶר לָהּ כָּלֵב מִה לָּךְ (שו' א:טו).⁹

והנה, ברור שעכסה צנחה מן החמור לארץ ולא ננעצה בארץ, שהרי גוף האדם לאו בר נעיצה הוא. וכך אמנם הבין תרגום יונתן שתרגם שם: "ואתרכינת מעל חמורא". משום כך קשה להבין את המפרשים שנתלו במקור זה,¹⁰ ולמדו ממנו שבהפטרנו אין מדובר בצניחת גוף לארץ, אלא בנעיצת יתד בארץ.

מקום נוסף שקשור באופן עקיף לענייננו, שייטכן שהשפיע על חלק מן הפרשנים בבואם לפרש את פסוקנו,¹¹ נמצא בהמשך ההפטרה, בשירת דבורה. שם מתארת דבורה את מעשה יעל: "וּמְחַצֵּה וְחַלְפָה רִקְתּוֹ" (שו' ה:כו). היו שפירשו שהיתד "חלפה רקתו מעבר אל עבר" (מצודת ציון, מלבי"ם), או נקבה בראשו "נקב מפולש" (רש"ר הירש¹²). פירוש זה עולה בקנה

8 כן פירשו גם תרגומים נוספים באנגלית וכך גם מופיע בתרגומי התנ"ך בשפות אחרות, ואכמ"ל.

9 פרשת עכסה נזכרת גם ביה' טו:יח, וגם שם נאמר: "וַתְּצַנַח מֵעַל הַחֲמֹר".

10 כמו הר"י מטראני שבהמשך פירושו שהובא למעלה כתב: "ודומה לו: וַתְּצַנַח מֵעַל הַחֲמֹר" (יה' טו:יח) – שהגיעה עצמה עד הארץ". ושלמה בן אברהם בן שמואל מאורבינו שכתב בפירושו שצוטט לעיל: "פי' הפילה עצמה כל כך בחזקה מן החמור בארץ כאילו היתה נעוצה בארץ". ובמצודת ציון כתב (שו' ד): "ותצנח – ענין נעיצה כמו ותצנח מעל החמור".

11 או לחלופין ייתכן שפירושם לפסוק בשירה הושפע מפירושם לפסוקנו.

12 בפירושו לתורה, מהדורה שנייה, ירושלים תשמ"ט - תש"ן, על הפסוק "לֹא יְחַלְפְּנוּ וְלֹא יִמִּיר אֶתֹ" (וי' כז:ז), שם האריך מאוד בביאור חל"ף במקרא.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף